

Movium Fakta #2 2020

BYGGLEKPLATSEN

– EN MÖJLIGHET IDAG

Bygglekplatser kan erbjuda unika lekmöjligheter och samtidigt skapa en rad mervärden för såväl barn och vuxna som samhället i stort. De har flera kvaliteter som är viktiga att tillgodose för att uppfylla barnkonventionen, som slår fast barns rätt till inflytande, lek och fritid.

Sofie Berg, Märit Jansson, Mimmi Beckman och Anna Litsmark

Speciell lekplats med unika kvaliteter

Trots att bygglekplatser var mycket populära under flera decennier har de blivit ovanliga i Sverige. Men än finns några av dem kvar – och nu utvecklas nya.

FN:s konvention om barnets rättigheter (barnkonventionen) har blivit svensk lag 2020. Den ställer krav på att vuxna beaktar barnets bästa och skapar förutsättningar för mångsidig utveckling, lärande och hälsa. Barn har bland annat rätt till lek och att få påverka i frågor som berör dem. Bygglekplatser, som var vanliga i Sverige under flera decennier, har kvaliteter som är viktiga för att uppfylla barnkonventionen.

Bygglekplatsen är en särskilt intressant typ av lekplats som ger barn möjlighet att leka och verka genom att skapa och påverka sin egen lekmiljö. Även om ordet bygglekplats på svenska för tankarna till brädor, hammare och spik, har ofta annat löst material sin plats på bygglekar. En varierad miljö med natur, odling, djurhållning och andra inslag och aktiviteter innebär ett möte med den verkliga världen. Detta gynnar också hållbarhet, bland annat genom återbruk av material.

De flesta andra lekplatser är idag skapade av vuxna och domineras av en handfull prefabricerade lekredskap skapade för att främst stimulera motorisk lek. Bygglekplatsen, däremot, ger barn möjligheten att, med stöd av vuxna, skapa en miljö som blir deras egen, där den utforskande, fantasifulla och skapande leken stimuleras.

Grundpelare för en bygglekplats:

- Miljön är flexibel och blir aldrig färdig. Här kan barn lämna avtryck och vara medskapare.
- Olika typer av löst material tillhandahålls.
- Alla barn ges möjlighet att hitta sina egna utmaningar, på lagom nivå.
- Vuxna är närvarande och ansvarar för platsen och barnens aktiviteter – men låter barnens initiativ vara i fokus.

Bygglekplatsens utveckling

De första bygglekplatserna startade i Norden under 1940-talet, som ett slags frizoner för barns lek. Idén kom från den danska landskapsarkitekten C Th Sørensen (1893–1979) som skrev ner sina tankar redan 1931. Han hade uppmärksammat att barn hellre lekte med löst material än på designade lekplatser. År 1943 öppnade han

en ”skrammellegeplads”, alltså ”skräplekplats”, i Emdrup, Köpenhamn, vilken fick stor uppmärksamhet. I Sverige fick konceptet namnet ”bygglekplats” eller bara ”bygglek”.

Redan i bygglekplatsens begynnelse behövde konflikterna mellan å ena sidan vuxenvärldens krav på ordning samt rädsla för olyckor och å andra sidan barnens önskan om meningsfull, skapande lek hanteras. Det blev genom höga staket som dolde den stökiga miljön och genom att ha anställd personal som kunde övervaka och hjälpa till i leken. Än idag är många bygglekplatser inhägnade och de är i regel bemannade.

Sverige blev förebild

Till Sverige kom bygglekplatserna redan på 1940-talet, troligen först till Norrköping 1946. Efter en trevande start ökade antalet så småningom i städer som Göteborg, Stockholm, Västerås, Helsingborg, Lund och Örebro. I Karlstad startade flera parklekar med bygglek som finns kvar än idag, däribland Orrleken, invigd 1968, som sågs som förebild för en bra lekmiljö.

Drivande bakom utvecklingen i Sverige var inte minst Arvid Bengtsson (1916–1993), stadsträdgårdsmästare verksam i Helsingborg och senare Göteborg. Han kom som ledande inspirator för lek och bygglekplatser även att påverka den internationella utvecklingen.

En av Arvid Bengtssons allierade var den brittiska landskapsarkitekten Lady Allen of Hurtwood (1897–1976). Hon arbetade för att främja miljöer som stimulerar fantasi och kreativitet och lanserade det engelska begreppet *adventure playground* (äventyrslekplats) för byggleken. Hon har bland annat uttryckt följande:

Lekens främsta fiende är vår överdrivna passion för ordning och prydlighet. Vi sopar och städar bort det mesta som normalt skulle ge impulser till lek. Regnvatten leds till närmaste avloppsledning och naturens under göms under asfalt och putsade gräsmattor. Härtill kommer vår tendens till överbeskydd, som ser faror i det mesta som barn på eget initiativ tar sig till.

Än idag är Lady Allens kritik träffande. Dagens lekplatser är ofta tillrättalagda, prydliga och upplevs som tråkiga av många äldre barn. Det finns mycket att lära genom inspiration från bygglekplatserna och deras förespråkare.

Bygglekplatserna lever fortfarande

Bygglekplatsen är återigen aktuell i Sverige. Efter några decenniers tillbakagång har nya byggleksaker vuxit fram under senare år, och på olika håll i världen finns flera livskraftiga bygglekmiljöer.

Några av de svenska bygglekarna har funnits kvar sedan de anlades, ofta som en del av parkleken, som i Karlstad (Orrleken, Kronoparken, Karmen, Rudsleken), Stockholm (Rålambshov) och Lund (Borgarparken). På enstaka fritidsgårdar finns liknande verksamhet.

Sedan några år tillbaka har också nya bygglekplatser startat, bland annat i Biskopsgården i Göteborg 2014, och i Malmö, där Guldängens bygglekplats kom till 2017. Sommaren 2019 ordnades en tillfällig bygglekplats i Örebro.

Guldängens bygglekplats

Guldängens bygglekplats drivs av föreningen Växtvärket. Den hade finansiering från Allmänna Arvsfonden de första åren och har därefter ekonomiskt stöd av Malmö stad. Guldängens bygglekplats ligger på en öppen, grön plats mellan ett område med flerfamiljshus och ett industriområde, fyra kilometer från Malmös stadskärna. Två färgglada containrar i vinkel fungerar som verkstäder och förråd. På taken finns odlingar och bikupor och runtom kojbyggen, odlingslådor, eldstäder, växthus och dammar.

Till Guldängen kommer barngrupper från förskola, skola och fritidshem varje vecka för aktiviteter. Växtvärket ordnar även odling för familjer och håller öppet på skolloven. Både byggleken och odlingarna stimulerar barnen till lekar, utmaningar och upptäckter. Fantasilekar uppstår ofta, barnen klättrar på och försvinner in i kojorna

och rör sig mellan byggplatsen och området med odlingsbäddar, där de kan närma sig insekter eller smaka på det som odlas.

von Akens stadsodling och bygglek

I Örebro testades bygglek som ett sommarprojekt 2019 – von Akens stadsodling och bygglek. Projektet inspirerades av och liknar Guldängen, men platsen som valdes ligger i en central park. Med en minimal budget byggdes planteringslådor av återvunnet material, en container hyrdes och pyntades, verktyg och material för konstruktionslek samlades ihop, lånades och köptes in och en person projektanställdes för några månader.

Lek på Guldängens bygglekplats. Foto: Sara Stiber

Kojbyggen vid von Akens stadsodling och bygglek i Örebro. Foto: Mimmi Beckman

Byggleken i Örebro var öppen för förskolor och skolor samt allmänhet. Främst attraherade den förskole- och lågstadiesbarn som byggde och pyntade ett flertal små hus och krypin. Trots att byggleken bara var bemannad några timmar åt gången, tre dagar i veckan, och att byggverksamheten inte var inhägnad, skedde ingen skadegörelse. I takt med att miljön utvecklades försvann den initiala irritationen över att miljön upplevdes som skräpig. Projektet blev istället mycket

uppskattat och effektivt som symbol för barns rätt att ta plats i staden.

Internationella exempel

Medan de svenska bygglekarna har fört en tynande tillvaro har trenden utvecklats runtom i världen, exempelvis i Storbritannien, Tyskland, Schweiz, Nederländerna och USA. I Japan finns ett stort antal bygglekplatser inspirerade av bland andra Arvid Bengtsson.

Stor variation på Guldängens bygglekplats. Foto: Anna Litsmark

Kojnära odling vid von Akens stadsodling och bygglek i Örebro. Foto: Mimmi Beckman

Barn och föräldrar i Hanegi playpark, Tokyo. Foto: Märিত Jansson

Hanegi playpark

En av de mest väletablerade japanska bygg-
lekarna är Hanegi playpark i Tokyoområdet.
Den startades som ett föräldrainslag 1979 och
har tagit emot generationer barn (och vuxna).
Liksom flera andra japanska bygglekplatser ligger
den öppet i ett parkområde, utan omgivande
staket. En enkel byggnad fungerar som förråd
och samlingsplats och på marken under trädens
kronor byggs (och rivs) olika konstruktioner. De
anställda organiserar ibland aktiviteter, men ser
också till att barnen får skapa sin egen ordning
och plats, leka fritt och hantera utmaningar.
Engagerade föräldrar och stabilt stöd från poli-
tiker och tjänstepersoner med insikt i verksam-
heten har möjliggjort att byggleken finns kvar.

Robinsons ö

Ett annat inspirerande exempel är Robinsons
ö eller "Robi" i Wien, Österrike. Den är på
hela 7 000 kvadratmeter, omgärdad av staket,
som en oas med vegetationsklädda backar och
rymlighet för lek och samvaro. Robi innehåller
allt från egenbyggda hus och en oval bollplan
till kaninhägn och en damm med växt- och
djurliv. Lekplatsen utvecklas också över tid med
nya byggprojekt av barn och anställda och leken
kombineras med lärande om natur och teknik.

Konstruktioner och natur på Robinsons ö, Wien.
Foto: Märিত Jansson

Vad hände med de svenska bygglekplatserna?

Inför nya satsningar behövs en tillbakablick. Flera faktorer, främst okunskap, oro och missuppfattningar, tycks ha bidragit till att så många av bygglekplatserna försvunnit sedan 1980-talet.

Det har funnits uppfattningar om att den ibland stökiga verksamheten utgör en risk för sabotage. Svårigheter att hitta personal med stort engagemang, minskad tilltro till barns kompetens samt ovilja att låta barn leka fritt och smutsa ner sig har också påverkat. Andra förklaringar är ett minskat fokus på barns rättigheter i samhället samt omorganiseringen av det statliga Barnmiljörådet till Barnombudsmannen 1993, där barns lek miljöer blev en skuggfråga.

Bygglekplatser är ofta beroende av kontinuerligt stöd från politiker och tjänstepersoner. I Lund revs till exempel Klostergårdens bygglekplats 2006 för att området skulle förtäas med nya bostadshus. Verksamheten flyttades, men försvann inom några år. Det som ofta tycks ha varit avgörande för fortsatt stöd vid olika scenarier är (miss)uppfattningar kring ekonomi och säkerhet.

Ekonomiska prioriteringar

Bygglekplatser har generellt sett varit sårbara i besparingstider. Under 1980- och 1990-talen gjordes omstruktureringar där skola och barnomsorg slogs samman med skolan som huvudman. De verksamheter som kommunerna inte var skyldiga att tillhandahålla, som bygglekplatser, prioriterades då inte. Kunskap och förståelse har haft betydelse för verksamheternas ekonomiska stöd. I Karlstad, som har behållit sina välfungerande parklekar med bygglek, finns politiker som själva lekt där som barn. På andra orter har bristen på förståelse bidragit till nedläggningar.

Missförstånd om standard

Plan- och bygglagen från 1987 anger endast att risken för olyckor ska begränsas. Svensk standard för lekredskap (SS-EN 1176), införd 1999, har måttanvisningar om öppningar och fallhöjder. Men standarden är ingen lag. Den är utvecklad för och av lekredskapsproducenter för att förhindra allvarliga olyckor samt för att underlätta utformning och försäljning av lekredskap. Svensk standard för lekredskap påverkade bygglekplatserna då den ökade fokus på barns säkerhet, vilket skapade oro kring

lek miljöer. Dessutom ledde införandet av standarden till att bygglekplatser inte ansågs uppfylla säkerhetskraven. Standarden anger dock att den:

”...inte [är] tillämplig på äventyrslekplatser, med undantag för produkter som tillverkats som lekredskap och marknadsförs som detta. [...] Äventyrslekplatser är inhägnade, avstängningsbara lekplatser som drivs med personal i enlighet med de pedagogiska principerna att stimulera barnens utveckling. Dessa har ofta egentillverkade redskap.” (SS-EN 1176, s. 18)

Standarden är alltså inte tänkt att appliceras på lekplatser som drivs som verksamheter där redskapen är egentillverkade, som på bygglekplatser. Men när den har uppfattats som ett lagkrav och följts urskillningslöst har bygglekplatser bedömts som farliga och lagts ner.

Robinsons ö bjuder på stora höjdskillnader, Wien.
Foto: Märit Jansson

Kunskap om bygglekens möjligheter måste öka

I den mån det återstår hinder för att kunna bedriva verksamheten kan dessa ofta överbyggas. Det kräver kunskap om bygglekplatsernas möjligheter idag.

De möjligheter som bygglekplatser kan ge barn är många och leder alla till utveckling, självständighet och självförtroende. Utmaningar, skapande, att använda kroppen och olika material samt ha kontakt med andra barn och vuxna leder bland annat till ökad riskbedömningsförmåga, kreativitet, samarbetsförmåga, förmåga till problemlösning och konflikthantering, empati, tillhörighets- och ansvarskänsla samt förståelse för olika material liksom för hur människor fungerar i olika situationer.

Barn har behov av att hantera utmaningar i leken, uppleva känslan av pirr i magen, för att kunna växa som personer. Optimalt är om detta kan upplevas i en trygg miljö, som i bygglekplatsens kojbyggen under uppsikt av personal.

Med en större variation i miljön, med byggnad, natur, odling och andra inslag, ökar möjligheterna till involvering genom varierad lek, naturkontakt och rörelse. Då kan också olika åldrar och intressen samsas. Medan treåringen kan undersöka det byggda och smaka på det som odlas kan tioåringen skapa odlingar och stora träkonstruktioner.

Alla kan få uppleva att de klarar av något och vara med och skapa nya platser i stadsmiljön.

Möjlig bemanning

Ett argument mot bygglekplatser är att personalbehovet gör dem dyra att driva, men det är samtidigt en av få kostnader. Anläggningskostnaden behöver inte bli särskilt hög, till skillnad från lekplatser med dyra prefabricerade lekredskap och fallunderlag. Det räcker med en container eller liknande som redskapsbod samt återbruk av gratis eller billigt material. Att personalen tar hand om platsen gör att det knappt blir några andra skötselkostnader.

Mervärdet av att satsa på bemannade lekplatser är också stort. Bemanningen skapar en trygg plats för barn och andra och kan göra bygglekplatsen till en frizon för kreativitet, utomhusundervisning, naturkontakt och praktiskt lärande om natur och ekosystem.

Personalens kompetens och engagemang är en viktig aspekt för att verksamheten ska fungera optimalt. I England finns utbildning för så kallade *playworkers* med kompetens att driva just bygglekplatser. Kanske är det dags att vi i Sverige utvecklar liknande möjligheter för exempelvis fritidspedagoger?

Få säkerhetskrav

De säkerhetskrav som finns för bygglekplatser är få. Med personalens uppsyn, instruktioner och kontroll av barnens byggen, så att exempelvis inte onödiga spikar sticker ut, är risken för skador liten. Inget tyder på att bygglekplatser är farliga – tvärtom. Det är dock viktigt att ha en tydlig policy och rutiner för hur verksamheten arbetar med säkerhetsfrågor.

Barn måste få anta utmaningar utan att det innebär fara för dem. Ett flertal forskare och organisationer har framhållit vikten av en balanserad syn på barns utomhuslek, där barn kan möta utmaningar, träna sin bedömningsförmåga och få egna erfarenheter. Uppgiften för förvaltare av lekmiljöer är således att begränsa risken för olyckor, enligt plan- och bygglagen, men erbjuda barn miljöer där de utvecklas till kompetenta individer. Standarder för lekredskap är ett verktyg i detta arbete, men det behövs fler, som kunskap om lekvärde och utvecklingspsykologi.

Skapar mervärden

Bygglekplatserna kan ge mervärden som viktiga noder och mötesplatser för hela samhället, vilket studier av Guldängens bygglek har visat. Närboende med olika bakgrund kan mötas på samma villkor, prata med personal och använda platsen för grillning och andra samkväm på kvällar och helger. Platsen upprätthåller karaktären som offentlig parkmark och tydlig målpunkt. Personalen är försiktigt välkomnande gentemot vuxna besökare och gränssättningen är enkel (ett rep).

Det har också visat sig att bygglekplatsen kan stärka känslan av trygghet i ett område. Innan Guldängens bygglekplats kom till uppfattade de boende platsen som otrygg och identitetslös. Nu upplever de att fler rör sig i området eftersom variationen med såväl bygginslaget som odlingarna drar till sig intresse. Trots flera mervärden är det viktigast att barnen känner att platsen är deras.

Förnyat uppdrag

Efter decennier av nedläggningar är alltså svenska bygglekplatser fortfarande en möjlighet som ligger i linje med barnkonventionen och skapar många mervärden. Enkla bygglekar med löst material, vegetation, mindre byggprojekt och odling borde kunna skapas på förskole- och skolgårdar, inom fritidsverksamhet och i parker. En come-back för större bygglekar kan dock kräva ett kunskapslyft om lekens betydelse, ökad förståelse för både styrkor och svagheter med svensk standard för lekredskap samt metodik för balanserade riskbedömningar.

I grunden behövs politisk vilja samt intresse från vuxna i flera roller: föräldrar, pedagoger, politiker och tjänstepersoner, för att återigen betrakta bemannade bygglekplatser som en självklarhet vi inte har råd att spara in på. Kunskapsspridning kan motverka missuppfattningar och rädsla och istället öka förståelsen för nya möjligheter.

Utvecklar staden

Det är en utmaning för stadsplaneringen att skapa offentliga platser som främjar lek, rörelse och kreativitet. Dagens bygglekar kan ses som en del av en bredare rörelse för att aktivera platser och involvera medborgare. Mångfunktionalitet, med exempelvis olika former av skapande, odling, natur och lek, visar barn många sätt att använda stadsrummet

Odling inspirerar på Guldängens bygglekplats.

Foto: Maria Bernfri

på och belyser flera hållbarhetsfrågor. En bygglekplats kan ge utrymme för barns konkreta sätt att interagera med sin omgivning som medskapare av platser och lokalt liv. För barn är det också viktigt med en trygg ram, tid och utrymme som inte störs av vuxnas styrande. Det är därför grundläggande att utgå från barns nyfikenhet, initiativ och självstyrda aktivitet i verksamheten. Bygglekens grundpelare om flexibilitet, löst material, utmaning och en väl balanserad vuxennärvaro på barns villkor, bygger på insikter om att en bra plats för lek är föränderlig och inte färdig.

Litteraturtips:

- Bengtsson, Arvid (1972). *Adventure playgrounds*. London: Crosby Lockwood & Son Ltd.
- Berg, Sofie (2019). *Bygglekplatsens utmaningar och möjligheter – om barns behov av utmaningar och samhällets behov av säkerhetskrav*. Masteruppsats, SLU.
- Jansson, Märিত & Andersson, Caroline (2018). *Lekplatser: kvalitet – verktyg för värdering och utveckling. Movium Fakta 3*.
- Jansson, Märিত & Klintborg Ahlko, Åsa (red.) (2016). *Plats för lek. Svenska lekplatser förr och nu*. Kalmar: Svensk Byggtjänst.
- Litsmark, Anna & Mårtensson, Fredrika (2020). *Stadsodling på barns villkor i en hållbar stadsutveckling*. LTV-rapport 2020:4.
- Swedish Standard Institute (SIS) (2018). *Lekredskap: standardsamling 2: 2018*. (SS-EN 1176, 1177. Stockholm.

Omslagsbild: Guldängens bygglekplats.

Foto: Sara Stiber

Detta Movium Fakta är skrivet av:

- Sofie Berg, landskapsarkitekt, SLU Alnarp.
- Märিত Jansson, universitetslektor och docent vid institutionen för landskapsarkitektur, planering och förvaltning, SLU Alnarp.
- Mimmi Beckman, planerare vid parkenheten, Örebro kommun.
- Anna Litsmark, universitetsadjunkt vid institutionen för arbetsvetenskap, ekonomi och miljöpsykologi, SLU Alnarp.

